

JANUSZ PAJEWSKI

POWSTANIE KIERUNKU REWIZJONISTYCZNEGO W SOCJALIZMIE NIEMIECKIM W ŚWIETLE NIEKTÓRYCH LICZB

Każdego obserwatora życia politycznego Niemiec w dobie imperia-
lizmu uderzyć musi zjawisko szybkiego przesuwania się ciężaru władzy
i wpływów politycznych z rąk potęgi tradycyjnej, tj. junkrów pruskich,
w ręce potęgi nowej, powstającej, tj. wielkiego mieszczaństwa. Jedno-
cześnie zaś widzimy, że szerokie masy ludności coraz bardziej poddają się
wpływowi socjalnej demokracji i głosami swymi zdobywają dla niej w wy-
borach parlamentarnych coraz więcej mandatów poselskich. Ale z dru-
giej strony w szeregach socjalnej demokracji słabną dążenia rewolucyjne,
wzmaga się zaś na siłach oportunizm. Pomimo że na kandydatów socja-
listycznych głosowało od dwudziestu kilku do trzydziestu kilku % wy-
borców, wpływ partii nie tylko na ogólny bieg spraw państwowych, ale
nawet i na prace parlamentarne był nieduży, zupełnie nieproporcjonalny
w stosunku do jej siły liczebnej.

Rzecz jasna, że zjawiska te miały najrozmaitsze przyczyny. Nie tylko
o ich wyczerpującym omówieniu, ale nawet o pobieżnym zreferowaniu
w ramach krótkiego artykułu mowy być nie może.

Warto wszakże zwrócić uwagę na wnioski, które nasuwa interpretacja
tablicy, podającej wyniki wyborów do parlamentu Rzeszy w latach
1890—1912. Daty te obejmują ostatnie wybory przed zniesieniem praw
wyjątkowych przeciwko socjalistom i ostatnie wybory przed wybuchem
wojny. Warto również tablicę wyborów parlamentarnych porównać z wy-
kazami kategorii płatników podatku dochodowego. Tą bowiem drogą
można uzyskać ciekawe dane, służące do wyjaśnienia pewnych zjawisk.

Interpretując tablicę wyborów parlamentarnych pamiętać należy, że
liczba ludności w Niemczech wzrosła z 46 857 705 według spisu z r. XII.
1885 na 64 925 993 według spisu z r. XII. 1910, że więc rosła również
liczba uprawnionych do głosowania; następnie, że przy każdym wybo-
rach inny odsetek uprawnionych brał udział w akcie wyborczym. Jeśli
zaś chodzi o ilość mandatów, nie wolno zapominać, że swoista geografia
wyborcza wpływała na podział mandatów pomiędzy partie w sposób
nie zawsze odpowiadający podziałowi głosów. Ponadto zważyć należy
różne utrudnienia dla wyborców z klas pracujących, zależnych od swych
pracodawców. Nie można więc uznać ilości głosów, oddanych w wybo-
rach parlamentarnych, czy tym mniej ilości uzyskanych mandatów za
dokładny wyraz poglądów politycznych narodu niemieckiego, czy też

wpływów poszczególnych partii. Niemniej jednak są to liczby znamienne i ważne, a przynoszą nam ogólne dane orientacyjne w tej mierze.

Tablica I pozwala nam stwierdzić, że niektóre stronnictwa, jak Centrum, narodowo-liberalni, partia Rzeszy (*Reichspartei*), utrzymują przez cały czas swój stan posiadania z niewielkimi tylko zmianami. Konserwatyści natomiast i socjalni demokraci wykazują dość duże zmiany. Pierwsi tracą wyborców, drudzy zaś zyskują, i to wydatnie na sile.

TABLICA I
REZULTATY WYBORÓW DO PARLAMENTU RZESZY *)

Lata	1890	1895	1898	1903	1907	1912
Ludność Niemiec (w tysiącach)	49241	50757	54406	58629	61983	65407
Uprawnionych do głosowania	10146	10628	11441	12551	13553	14442
Oddano głosów	7229	7674	7753	9496	11304	12207
‰ ^o głosujących	71,6	72,2	68,1	75,8	84,7	84,5

Pierwsza liczba w rubryce oznacza ilość uzyskanych głosów (w tysiącach), druga ilość zdobytych mandatów.

	1890	1895	1898	1903	1907	1912
Konserwatyści	895 73	1038 72	859 56	935 54	1099 60	1126 43
Partia Rzeszy	482 20	438 28	344 23	333 21	494 24	383 14
Narodowo-liberalni	1179 42	997 53	984 46	1338 51	1696 54	1723 45
Welnomyślni	1160 78	925 48	893 49	781 36	1179 49	1506 42
Centrum	1342 106	1469 96	1455 102	1866 100	2159 105	1991 91
Socjalni demokraci	1427 35	1787 44	2107 56	3011 81	3259 43	4250 110

*) Tablica niniejsza sporządzona została na podstawie danych zawartych w następujących wydawnictwach:

Schulthess' Europäischer Geschichtskalender, München, odpowiednie roczniki.

Kürschners Deutscher Reichstag. Biographisch-statistisches Handbuch 1912—1917. XIII Legislaturperiode. Berlin und Leipzig s. d.

Lohmeyer Hans, Die Politik des Zweiten Reiches 1870—1918, Zweiter Band. Berlin 1939, s. 578, patrz s. 225—226.

Uwzględnione zostały w niniejszym wykazie tylko główne stronnictwa niemieckie.

Upadek wpływów konserwatystów nie może nas dziwić. Ich podstawą społeczną jest większa własność ziemska, w szczególności warstwa junkrów pruskich. Otóż znaczenie junkrów spada powoli, ale stale. Długie lata po zniesieniu poddaństwa, po przekształceniu gospodarstwa rolnego w przedsiębiorstwo kapitalistyczne junkrzy rządzą jako kasta. Zajmowali naczelne stanowiska w armii, dyplomacji, administracji królestwa

pruskiego, później Rzeszy. Występowało to również w Bawarii i w innych krajach niemieckich, ale w znacznie słabszym stopniu¹⁾.

Siła gospodarcza junkrów w stosunku do siły wielkiego mieszczaństwa, ich coraz potężniejszego rywala, malała. Podstawą znaczenia i wpływów junkrów była armia pruska, był sejm pruski, była zadawniona tradycja. Z drugiej strony wszakże rozwój gospodarczy Niemiec w dobie imperia- lizmu kierował je na drogę Weltpolitik, ku wielkiej ekspansji go- spodarczej we wszystkich częściach świata. Taki bieg rzeczy nie leżał w interesie junkrów ani też nie mógł być ich dziełem. Innymi słowy, junkrzy nie mogli się włączyć w potężniejszy nurt imperializmu. Nie rozumieli wielkich przemian, które zachodziły w świecie i w Niemczech, i w sposób dziwnie nieprzewidujący bez szerszych horyzontów myślowych ujmowali bieżące zagadnienia wielkiej polityki. Ilustracją tego twierdze- nia może być np. stanowisko junkrów wobec budowy floty wojennej niemieckiej, wobec traktatów handlowych Rzeszy, cała działalność par- lamentarna przywódcy konserwatywnego deputowanego von Heyde- brand und der Lasa. I to właśnie obok wielu innych przyczyn, jak np. emancypacji włościanstwa spod wpływów szlachty, było powodem po- wolnego topnienia wpływów junkrów.

Drugim momentem zasługującym na uwagę jest stały wzrost ilości głosów, oddawanych na kandydatów socjalistycznych. Przyczyny tego zjawiska są również bardzo liczne. A więc wzrost ilości robotników, znacznie silniejszy niż ogólny wzrost ludności, i to szczególnie robotni- ków, pracujących w wielkich zakładach przemysłowych²⁾. Następnie fakt, że część wyborców w innych stronnictw przechodziła do szeregów wyznawców czy sympatyków socjalnej demokracji i głosy swe rzucała na jej kandydatów.

Jednocześnie wszakże widzimy, że rośnie ogólny w Niemczech do- brobyt. W r. 1891 w największym państwie niemieckim, w Prusach, wprowadzony został podatek dochodowy. Od jego opłacania zwolnione zostały osoby, których dochód roczny nie przekraczał 900 marek. Wszyscy zaś obowiązani do uiszczania podatku podzieleni zostali na sześć kate- gorii zależnie od wysokości posiadanego dochodu rocznego³⁾.

Poniższa tablica wykaże stały wzrost ilości osób, opłacających po- datek dochodowy jako też i stałe przesuwanie się podatków z niższych

¹⁾ Kuczynski Jürgen, Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus. Band I. Monopole und Unternehmerverbände Mit Anhang: Bibliographie zur Monopolfrage von Hildegard Alberts, Berlin (1948), s. 403, patrz s. 281—283.

²⁾ Bliższe dane patrz Kuczynski Jürgen, Die Geschichte der Lage der Ar- beiter in Deutschland von 1800 bis in die Gegenwart Band I, 1800—1832. Berlin 1946, s. 353, p. s. 153.

³⁾ Por. np. Angelopoulos, Angelos, Die Einkommensverteilung im Lichte der Einkommenssteuerstatistik, Leipzig 1931, s. VIII + 128, p. s. 13—14. O pruskiej reformie finansowej z 1891 r.; Herzfeld Hans, Johannes von Miquel. Sein Anteil am Ausbau des Deutschen Reiches bis zum Jahrhundertwende, Det- mold 1938, t. II, s. 678, p. s. 224—284.

do wyższych kategorii. Jako punkt wyjściowy przyjmujemy rok 1896. Jest to pierwszy rok dobrej koniunktury gospodarczej, która nastąpiła po kryzysie lat 1892/3—1895, a trwała do 1900. Za przyjęciem tej daty początkowej przemawia jeszcze ta okoliczność, że dane statystyczne, osiągnięte na podstawie nowo wprowadzonych podatków, nie odznaczają się w pierwszych latach dokładnością⁴⁾. Za punkt końcowy przyjmujemy rok 1913 — ostatni rok pokoju.

TABLICA 2

PODZIAŁ LUDNOŚCI PRUS w/g PODATKU DOCHODOWEGO w l. 1896/1913*)					
Lata	1896	1901	1906	1912	1913
Liczba ludności (w tysiącach)	31349	34056	36839	40237	40752
Zwolnieni od podatku:					
(bez członków rodzin, w tysiącach) dochód roczny poniżej 900 marek					
	8614	8724	8835	8159	8086
Dochód od 900 do 3000 marek:					
ilość płatników w tysiącach	2321	3211	4146	6123	6489
dochód w milionach marek	3197	4328	5551	8584	9205
Dochód od 3000 do 6000 marek:					
płatnicy (w tysiącach)	215	281	343	548	579,1
dochód w milionach marek	874	1136	1385	2144	2273
Dochód od 6000 do 9500 marek:					
płatnicy (w tysiącach)	57,5	75,2	89,4	111,5	118
dochód w milionach marek	427	559	664	832	879
Dochód od 9500 do 30000 marek:					
płatnicy (w tysiącach)	47,3	63,9	74,8	99	104,3
dochód w milionach marek	727	990	1156	1534	1572
Dochód od 30000 do 100000 mrk:					
płatnicy (w tysiącach)	9,3	13,4	15,8	21	22,8
dochód w milionach marek	462	670	784	1052	1162
Dochód powyżej 100000 marek:					
płatnicy (w tysiącach)	1,7	2,8	3,2	4,5	4,7
dochód w milionach marek	399	694	792	1094	1172

*) Helfferich Karl, Deutschlands Volkswohlstand 1888—1913. Berlin 1915, s. XVII + 142. Wyd. V, s. 99.

Zanim przystąpimy do interpretacji powyższych danych, musimy stwierdzić, że i one również służyć mogą jedynie jako ogólna wskazówka

⁴⁾ Angelopoulos, op. cit., s. 14.

orientacyjna. Przede wszystkim dotyczą one nie całej Rzeszy⁵⁾, lecz tylko Prus. Prusy była to największa, najludniejsza i najbogatsza część Niemiec, w danym wypadku zapewne ich część typowa, ale przecież była to tylko część. Następnie pamiętać trzeba, że w ciągu omawianego okresu znacznie wzrosły ceny w Niemczech, obniżyła się więc realna wartość marki. Powiększenie zatem dochodu w markach nie musi oznaczać koniecznie jego istotnego realnego wzrostu. Innymi słowy, większa liczba płacących podatek dochodowy, także i w stosunku do ogólnego wzrostu ludności, nie zawsze oznacza istotny wzrost dobrobytu.

Uwzględniając wszystkie powyższe okoliczności stwierdzić jednak należy, iż w omawianym okresie powiększyła się w Prusach dość znacznie ilość osób, których dochód roczny wzrósł realnie⁶⁾. W szczególności wzrosła silnie ilość osób, należących do najniższej kategorii płatników, tj. posiadających od 900 do 3000 marek rocznego dochodu. Do tej właśnie kategorii należeli w dużej ilości drobni kupcy, zamożniejsi rzemieślnicy, urzędnicy, majstrzy fabryczni, lepiej sytuowani robotnicy itp. Opuszczali oni w znacznej mierze partie mieszczańskie i rzucali swe głosy na kandydatów socjalistycznych. Wpływ ich na taktykę i politykę socjalnej demokracji niemieckiej zaznaczył się bardzo silnie. Rzecz jasna, że jeśli powiększały się dochody, a więc dobrobyt licznych rzesz wyborców, to ludzie czuli się bardziej związani z panującym ustrojem, a mniej podatni na wszelkie wezwania do jego zmiany. Dążenia i ideologia partii mieszczańskich mogły im coraz mniej odpowiadać, socjalna demokracja mogła w nich budzić coraz więcej sympatii, ale nie znaczy to, aby chcieli oni wyciągać wszystkie konsekwencje z doktryny marksizmu.

Na tej to m. in. podstawie społecznej rozwinął się z końcem XIX wieku tzw. rewizjonizm „jako polityka ugody klasowej odrzucająca walkę klas i rewolucję, jako polityka stopniowych przemian ustrojowych wywalczanych w parlamencie, odrzucająca walkę rewolucyjną o całkowitą przemianę ustrojową”⁷⁾.

Program rewizjonizmu szkicowała opublikowana w 1899 głośna książka Edwarda Bernsteina o założeniach socjalizmu i zadaniach socjalnej demokracji⁸⁾.

⁵⁾ Budżet Rzeszy opierał się na dochodach z ceł i podatków pośrednich.

⁶⁾ Angelopoulos, op. cit., s. 19—21, oblicza, że istotny wzrost liczby płatników podatku dochodowego, tj. osób, których dochód roczny podniósł się realnie ponad 900 marek, w latach 1896—1914, wynosi 1 605 981, a więc wykazuje wzrost o 56,2%.

⁷⁾ Schaff Adam, *Narodziny i rozwój filozofii marksistowskiej*. Warszawa 1950, s. 403, patrz s. 180.

⁸⁾ Bernstein Eduard, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*. Stuttgart 1899, s. X + 180.

Ostrą krytykę rewizjonizmu przeprowadził w r. 1908 Lenin w artykule pt. „Marksizm a rewizjonizm”, drukowanym w zbiorze „Pamięci Karola Marksa”⁹⁾.

Otóż nie ulega wątpliwości, że na rozwój i zasięg wpływów rewizjonizmu w dużej mierze wpłynęli wyborcy, powiększający stopniowo swój dochód roczny. Socjalna demokracja niemiecka zwiększała wciąż swój parlamentarny stan posiadania, zdobywała sympatie i głosy drobno-mieszczańskie, ale i uległa w dużej mierze wpływom tej warstwy.

⁹⁾ Lenin, Dzieła wybrane. Tom I, Moskwa 1948, s. 1036, patrz s. 76 i n.